Arbetaren 8 (3), February 21-27, pp. 14-15, 18.

Redaktör: Andreas Malm
andreas.malm@arbetaren.se

Blod för olja?

Kriget mot Irak handlar om oljan, säger vänstern. Men vad vill USA med oljan? Svaret är långt ifrån givet. Den gängse tron är att USA vill få ner oljepriset – men det går på tvärs mot oljebolagens intressen. De tjänar mest om priset är högt. Två radikala ekonomer menar att USA ser till att krig startas i Mellanöstern med jämna mellanrum just för att oljebolagen ska få stora vinster. De ställer trossatserna på huvudet, men har anklagats för att lägga fram en konspirationsteori. Så vad är det som driver USA?

Andreas Malm diskuterar oljans betydelse i den andra av två artiklar om kapitalismen bakom kriget.

Egentligen handlar kriget mot Irak om något annat. Massförstörelsevapnen, kopplingarna till al-Qaida, den förfärliga diktaturen – de är alla förkläden som gömmer det verkliga motivet. Denna gång är det ovanligt lätt att genomskåda dem: för var och en som inte är inprogrammerad med blind tro på USA är det uppenbart att en krigskåt administration desperat söker förevändningar. Petigheten, vagheten och hyckleriet får dem att spricka sönder. Något annat skiner fram.

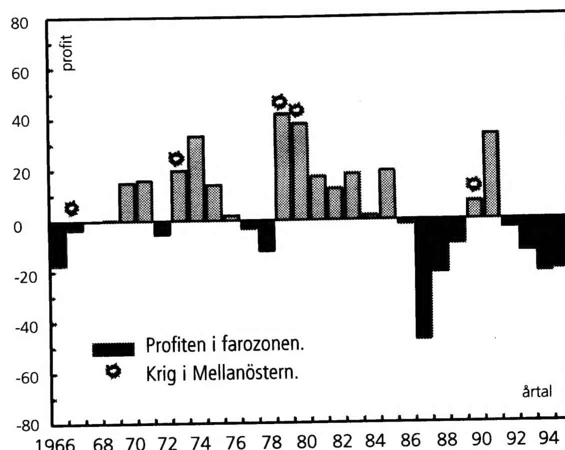
Men vad är detta annat? Olja, säger vänstern. "Olja", målar man på plakaten, och tror sig därmed ha lagt hela Irakfrågan i full belysning. Som om det räckte

att uttala det tvåstaviga ordet för att saken skulle vara klar och den amerikanska politiken förklarad i sin helhet. Men närmar man sig oljefaktorn fördomsfritt ser man att den genast inkallar en rad nya frågor. Vad med oljan? Vems oljeintresse? Vad händer med oljan i ett krig? Vilka variabler i oljans ekonomiska kretslopp handlar det om? Här finns inga enkla svar, däremot en snårskog av motstridiga krafter och tendenser. En imperialismteori om vad som nu sker måste ge sig in och söka där.

Den allmänna trossatsen bland krigsmotståndarna är att USA är ute efter att ta kontroll över källorna i Irak för att få ner oljepriset. Tankegången utgår från att oljan är en nyckelresurs i den industriella kapitalismen, varför ett högt pris – som på 70-talet – hotar att allvarligt störa världsekonomin. Om USA installerar en

De amerikanska oljebolagens profiter: procentuell avvikelse från genomsnittsprofiten i "Fortune 500".

Diagrammet som sägs bevisa att USA ser till att krig startas i Mellanöstern för att få upp priset på olja. Jonathan Nitzan och Shimshon Bichler hävdar att USA inte är ute efter ett lågt oljepris – utan efter ett högt. Ur The Global Political Economy of Israel.

lydregim i Bagdad kommer billig irakisk olja att flöda ut över världen, oljekartellen Opec undermineras och därmed säkerställs ett nytt globalt arrangemang för god oljetillgång.

Men detta är just en trossats. Den tas för given, trots att poster i oljeekvationen tydligt talar emot den. Hur är det exempelvis med oljebolagen? Deras intresse är inte att få ner priset. Det är att få upp det. Ett högt pris höjer deras profit. Oljebolagen råkar nu ha ett exempellöst inflytande över den administration som sitter i Vita huset. Är det då troligt att kriget motiveras av en vilja att pressa ner oljepriset?

Från denna vinkel har två radikala ekonomer, kanadensaren Jonathan Nitzan och israelen Shimshon Bichler, byggt en avancerad teori om krigen i Mellanöstern som ställer de invanda föreställningarna om USA:s oljepolitik på huvudet.

I början av 70-talet rasade en numera klassisk debatt i västmarxismen om vad som betingar statens klasskaraktär. De inblandade stred om hur det kommer sig att staten i det kapitalistiska samhället tjänar borgarklassens intressen. Ralph Miliband pekade på personerna. Parlamentsledamöter, tjänstemän och andra personer i statens toppskikt är vanligtvis födda i borgarklassen, delar dess vanor och kultur och har egna band till stora företag. Av det blir själva staten borgerlig. Milibands vedersakare, Nicos Poulantzas, förkastade hans teori om ”interpersonella relationer” och menade tvärtom att det inte spelar någon roll vilka personer som sitter i staten – om alla skulle bytas ut till socialdemokrater med ursprung i arbetarklassen skulle den fortfarande verka i borgerlighetens intressen, så länge samhället är kapitalistiskt. Objektiva strukturer tvingar staten att föra en viss politik.

I det till hälften förvirrade, till hälften lysande verket *The Global Political Economy of Israel* ger Jonathan Nitzan och Shimshon Bichler nya bidrag till statsteorin. De följer Miliband i spåren, men tar ett steg till. Nitzan och Bichler tänker sig att olika fraktioner inom företagsvärlden slåss om makten över staten, och den segrar som lyckas sätta dit sina personer i statens ledning. I efterkrigstidens USA är det en fraktion som varit särskilt framgångsrik: oljekapitalet. Från slutet av 1960-talet har oljebolagen ytterligare stärkt sin ställning genom en allians med vapenföretagen, vars betydelse för den amerikanska kapitalismen kan vara svår att greppa från europeisk horisont. Denna ”vapendollar-oljedollar-koalition”, som Nitzan och Bichler kallar den, slöt från och med 60-talets slut sina armar om den amerikanska statsapparaten. Richard Nixons presidentkampanj finansierades exempelvis av olje- och vapenkapitalister, och hans utrikesminister Henry Kissinger hade nära relationer till oljefamiljen Rockefellers. Koalitionens förhållande med Ronald Reagan var ännu intimare.

Under samma period, från slutet av 1960-talet till i dag, har Mellanöstern präglats av regelbundet återkommande storkrig. Under samma period har också USA:s militära engagemang i regionen fördjupats stadigt. Så har regionens instabilitet förvärrats. Mellanöstern har sjunkit ner i ett moras av blodiga konflikter – och allt detta hänger ihop, menar Nitzan och Bichler. Ytterst har det sin rot i oljekapitalets intressen.

En kapitalist vill ha profit. Men profit är bara ett medel för att uppnå makt, hävdar Nitzan och Bichler i en slags anarkistisk kapitalteori. Följaktligen talar inte kapitalister särskilt mycket om maximal profit i absoluta tal, utan är mer intresserade av att jämföra sina profiter med andras. Deras mål är att erövra mer makt än andra genom att höja sin profit så högt över genomsnittet som möjligt – deras katastrof är att profiten faller därunder. Är de oljekapitalister har de att agera på en marknad där priset far upp och ner som en gunga.

Oljemarknaden är en nervös spekulationsmarknad. Den viktigaste faktorn är aktörernas förväntningar om den framtida oljetillgången, som mer än något annat hotas av – krig. Om ett krig i länder med stora oljereserver är under uppsegling blir spekulanterna oroliga. Priset stiger.

Nu kan Nitzan och Bichler kasta fram sin tes. Genom kontroll över Vita huset har de amerikanska oljebolagen sett till att krig startas i Mellanöstern, där merparten av världens olja finns. På så sätt höjs oljepriset, och bolagens profit skjuter i höjden.

Vid detta led i argumentationen presenterar de båda författarna ett chockerande diagram (se intill). Det visar hur de amerikanska oljebolagens profitnivå förhåller sig till genomsnittsprofiten inom ”Fortune 500”, de 500 största företagen i USA. De svarta, nedåtgående staplarna är tecken för katastrofen: profiten har sjunkit under genomsnittet. Efter varje gång detta har hänt ligger en liten explosionssymbol inprickad i diagrammet. Det är tecknet för ett krig i Mellanöstern. 1967 utbröt sexdagarskriget, och oljebolagens profit hävde sig upp till genomsnittet. 1973 kom oktoberkriget, och profiten for ovanför. 1979 inträffade revolutionen i Iran, följd av kriget mot Irak, och oljebolagens profit hamnade långt över snittnivån. Mot slutet av 80-talet sjönk den tillbaka under ytan, men så invaderade Irak Kuwait, USA attackerade Irak och den drogs upp igen.

Teorin bekräftas av empirin. Varje gång oljeprofiterna hamnat i den svarta zonen har krig startat i Mellanöstern. Oljebolagens intressen av högre priser har sammanfallit med vapenföretagens intressen – som alltid är så mycket krig som möjligt – och genom sina tentakler in i den amerikanska politiken har de sett till att få sin gemensamma önskning uppfylld. Det mänskliga priset har varit blod och tragedier.

"År 2000 slogs bottenrekord för oljebolagens andel av de samlade profiterna. Vad skulle de ta sig till? Svaret blev: George W Bush."

Under senare delen av 1990-talet, fortsätter Nitzan och Bichler, hände dock något nytt. En annan fraktion inom kapitalet intog tronen. Den bestod av kapitalister som sysslade med informationsteknologi, finansaffärer och företagsfusioner. Denna fraktion, något otympligt döpt till "teknodollar-fusionsdollar-koalitionen", var civil, gränsöverskridande; intresserad av stabilitet, fred och låga oljepriser. Det var den som gjorde de största profiterna under 1990-talet, och i USA tog den över statsmakten i form av Bill Clintons administration. Nu tystnade vapnen i Mellanöstern. Den eviga krutdurken i Palestina desarmerades tillfälligt i form av "fredsprocessen"; ett lugn lägrade sig över regionen.

I samma mån drabbades oljebolagen av en svår kris. Oljepriset föll under hela 1990-talet, och därmed profiten. År 2000 slogs bottenrekord för oljebolagens andel av de samlade profiterna i världskapitalismen. Vad skulle de ta sig till? Svaret blev: George W Bush. Hans seger i presidentvalet var oljedollar-vapendollar-koalitionens statskuppslika återkomst till makten. Bush kom från en familj med flera generationer gamla band till det amerikanska oljekapitalet, som inte avstod några medel för att få honom vald: pengar östes in i hans presidentkampanj, massiva påtryckningar utövades och rena bedrägerier sattes in. Hans kabinett är det mest olje- och vapendominerade i historien. Förutom att Bush själv är gammal oljekapitalist var vicepresident Dick Cheney tidigare VD för Halliburton, handelsminister Don Evans har haft samma post i Tom Brown och säkerhetsrådgivare Condolezza Rice har ett förflutet i Chevron – tre jättar i den amerikanska oljebranschen.

"Kapitalismen klibbar fast i den arabiska oljan. Då är det livsfarligt för systemet att oljan kontrolleras av oberäkneliga diktatorer som Saddam Hussein."

Så vilken politik har förts sedan Bush svor eden? Stormen över Mellanöstern har släppts lös igen. Bush har gett odelat stöd till Ariel Sharons aggression mot palestinierna, tagit 11 september till förevändning för ett krig mot Afghanistan, och nu ett nytt krig mot Irak. Historien upprepar sig.

Denna Nitzans och Bichlers teori – färsk, halsbrytande och rykande aktuell – har utsatts för kritik. Den självklara anklagelsen lyder: en konspirationsteori. Konspirationsteorin är mycket riktigt ett ständigt lurande dike intill den milibandska synen på politik, där ett litet snedsteg leder rakt ner i gyttjan. Många radikaler har fallit för frestelsen att förklara historiska skeenden med att kapitalister och politiker träffas bakom lyckta dörrar och smider ränker. Det är inte en sådan teori som behövs i dag.

För att förstå sambandet mellan globalisering och imperialism är man tvärtom mer betjänt av att hämta inspirationen från Poulantzas. Det utmärkande för globaliseringens epok är ju att nationalstatens politik till följd av kapitalets nya rörlighet allt mer styrs av opersonliga lagar, som verkar tämligen lika oavsett vem som har regeringsmakten. I fråga om kriget mot Irak skulle man då inte söka svaret hos de personer som styr USA. I stället skulle man leta efter de ekonomiska högspänningsledningar som hänger genom Vita huset och i kraft av sin strukturella tyngd driver fram en krigspolitik.

Nitzan och Bichler hamnar också i en del allvarliga problem. Det är vid närmare eftertanke fullt möjligt att explosionerna i Mellanöstern av en ren slump sammanfaller med de perioder då oljejättarna har profitproblem: att krigen kommer som en skänk från ovan. För att bestyrka sin tes måste Nitzan och Bichler visa att så inte är fallet. De måste presentera belägg för att varje krig i diagrammet faktiskt orsakats av manipulationer från den amerikanska oljedollar-vapendollar-koalitionen. Men med detta misslyckas de kapitalt. Sexdagarskriget hade, som de själva konstaterar, sin rot i det sionistiska projektet – inte i USA. För att pressa in oktoberkriget i sitt schema tillgriper de lösa indicier på att USA skulle ha uppmuntrat Egypten att angripa Israel – underförstått för att Nixon styrdes av oljeintressena – och likadant med Iraks ockupation av Kuwait. Att den iranska revolutionen skulle ha frammanats av amerikanska företagsintressen är en så bisarr hypotes att Nitzan och Bichler inte vågar uttala den. Försöken att belägga diagrammet strandar således just vid halvkvädna, osannolika konspirationsteorier.

Men det finns ett fall där deras teori ser ut att stämma väl. Det är dagens krigskampanj mot Irak. Den har helt och hållet sin upprinnelse inne i Vita huset, som oförnekligen bebos av personer med bindningar till oljekapitalet. Och deras långa planering av kriget har gett resultat. Till följd av krigshotet har oljepriset och profiterna stigit brant på senare tid. Dagens Nyheter rapporterade den 8 februari att amerikanska Exxon Mobil förra året gjorde en vinst på omkring 100 miljarder kronor, liksom även Shell och BP. Det var några av de högsta företagsvinsterna i hela världskapitalismen. De oljebolag som nyss var i kris täljer nu guld av krigshotet.

FOTO: FREDRIK JOHANSSON

Demonstranter tar för givet att USA startar krig för att komma över oljan i Irak. Men "olja" är inget magiskt knäpp med fingrarna som förklarar allt. Olika teorier står mot varandra, och det är inte självklart vilken som stämmer, skriver Andreas Malm.

Men också här finns problem för teorin. Vad händer när kriget mot Irak är slut? Då är hotet överspelat och den faktor som höjer priset borta. Den nya lydregimen kan reparera pumparna, skruva på kranarna och öppna de outnyttjade oljefälten för exploatering. Världens näst största oljereserver blir fullt tillgängliga för marknaden, som då kommer att sänka priset. Om Nitzans och Bichlers teori stämmer borde alltså oljekapitalisterna se till att kriget skjuts upp så länge som möjligt för att hålla hotet vid liv, och inte heller borde de vara särskilt intresserade av en amerikansk seger.

När allt kommer omkring är kanske inte ett högt oljepris den enda skatt bolagen vill åt. Kanske åtrår de i lika hög grad själva kontrollen över oljeresurserna. I så fall skulle de representera ett intresse som inte står i motsättning till övriga delar av kapitalismen: alla andra branscher förlorar på ett högt oljepris, men det är inte bara oljebolagen som vinner på att de ersätter Saddam Hussein som härskare över Iraks svarta guld. Det gör hela systemet. Persiska vikens betydelse för västvärldens oljeförsörjning har växt på senare tid, och enligt prognoserna kommer trenden att hålla i sig i decennier. Det gäller ingalunda bara USA: andelen konsumerad olja som kommer från Persiska viken är mer än dubbelt så stor i Västeuropa, och den stiger. Kapitalismen klibbar fast i den arabiska oljan.

I denna situation av fördjupat beroende är det potentiellt livsfarligt för systemet att kontrollen innehas av oberäkneliga, obstinata diktatorer som Saddam Hussein. Han har också visat att han är beredd att föra krig med sin olja. I april 2002 stoppade han all irakisk oljeexport i ett solidaritetsembargo till stöd för palestinierna. Till yttermera visso hänger radikaliseringen av de arabiska massorna – inte minst i kronjuvelen Saudiarabien – som mörka moln över oljefälten. De amerikanska oljebolagen och det kapitalistiska systemet har ett gemensamt intresse av att de skingras. En lydregim i Bagdad skulle bli en plattform i hjärtat av arabvärlden, från vilken hela det politiska landskapet kan läggas om.

Fortsättning från sid 15

Så kan krigsmotivet för USA delas upp i två delar. Först ett par år av exceptionella överprofiter för oljekapitalet i krigshotets skugga, och sedan – när kriget är över – full kontroll över den irakiska oljan och en politisk kil i den instabila arabvärlden.

Det senare liknar en klassisk imperialism. Den ligger inte långt från den allmänna trossatsen bland krigsmotståndarna, men ser ändå inte riktigt ut som det vänstern vant sig vid från tidigare epoker. Imperialismen har nu ingått symbios med globaliseringen. Den har antagit formen av en hegemoni, så som Gramsci tänkte sig den (se förra veckans Radar). Dessa två förhållanden – globalisering och hegemoni – ramar in USA:s agerande i en särskild, ny logik.

De imperialistiska intressena generaliseras. Den amerikanska tankesmedjan Rand Corporation, som står Bushadministrationen nära, påminner i en analys om att betydelsen av den arabiska oljan inte bara kan mätas i den direkta importen av denna olja. I takt med att USA importerar allt mer industriprodukter från nyligen industrialiserade länder – en typisk konsekvens av globaliseringen – fastnar man också i en indirekt oljeimport. Länderna i Sydostasien baserar exempelvis sina industrier på ett inflöde av olja från Persiska viken. Det betyder att oljepriset ligger inbakat i, säg, varje sydkoreansk bil som säljs i USA. Även i importen av industrivaror har alltså USA – med sitt väldiga underskott i handelsbalansen – ett konkret intresse av billig olja. Globaliseringen tvinnar samman de nationella ekonomierna så att den enes utgiftspost också blir den andres.

Sett från andra sidan är USA:s strid för kontroll över den arabiska oljan en strid som även de sydkoreanska biltillverkarna har ett intresse av. Globaliseringen pressar USA att ta hela kapitalismens intressen på sina axlar – just som en hegemoni ska göra. Globaliseringen och hegemonin förstärker ömsesidigt varandra, i en process vars logiska slutpunkt är det imperialistiska kriget.

Samtidigt har också USA sina egna särdrag som hegemonisk makt. Det är ett felslut – företrätt av exempelvis Hardt och Negri – att tro att USA bara företräder systemet, helt utan nationella egenintressen. I dagsläget är de amerikanska oljebolagen utestängda från de väldiga fälten i Irak. Deras franska och ryska konkurrenter har däremot lyckats sluta avtal om utvinningsrättigheter med Saddam Hussein. Genom en invasion av Irak dyrkar USA upp både nyttjade och outnyttjade oljefält åt sina egna bolag; här kan inte den distinkt nationella komponenten reduceras bort. Den utgör den partikulära polen i det hegemoniska systemets spänningsfält. Frankrike och Ryssland trivs följaktligen inte med tanken på en USA-invasion, men tvekar om vilken väg som är säkrast för att behålla positionerna i Irak: att försöka stoppa kriget eller att hoppa på det och hoppas på att USA belönar dem med fortsatta rättigheter. Det är ännu inte klart vilket valet blir.

Klart är däremot att hegemonirelationerna sätter bestämda gränser för hur mycket fredsvänner kan hoppas på ett land som exempelvis Frankrike. Vare sig Jacques Chirac i slutändan väljer krigsmotståndet eller sluter upp bakom ett (FN-stött) anfall motiveras han av franska kapitalistiska intressen inom ramen för den imperialistiska hegemonin. Han vill också ha olja från Irak. Han ingår i samma globaliseringens nät som alla andra avancerade kapitaliststater.

Därför är det naivt att, som Lasse Berg i Dagens Nyheter den 9 februari, sätta sin tilltro till ett militärt upprustat EU som den kraft som ska säkra världsfreden. Ett sådant EU skulle antingen värna sina egna intressen eller ansluta sig till det amerikanska projektet i gemensam exploatering. Det skulle inte förhålla sig på ett kvalitativt annorlunda sätt till Iraks land och folk. Genuin fred kan bara byggas på antiimperialistisk grund. En antiimperialistisk grund kan i sin tur bara – precis som nu sker – läggas ut underifrån. Till det krävs helt andra klasskrafter än de som styr våra stater.

ANDREAS MALM

JONATHAN NITZAN OCH SHIMSHON BICHLER
The Global Political Economy of Israel
Pluto Press

"It's all about oil"
Publiceras i kommande nummer av News from Within